

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ده دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران (۱۳۵۸-۱۳۸۸)

علی ساعی^{۱*}، علی اکبر سرداری^۲، محمد علی خلیلی اردکانی^۳

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۷/۶، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۲/۱۹)

چکیده

در این مقاله میزان مشارکت انتخاباتی در ده دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران از سال ۱۳۵۸-۱۳۸۸ مورد تحلیل قرار گرفته است. موضوع مقاله آن است که میزان مشارکت انتخاباتی در انتخابات ریاست جمهوری ایران براساس دوره‌های انتخاباتی دارای تفاوت‌پذیری پرابلماتیک بوده و تغییرات آن تابع الگوی منظمی نیست. پس از اثبات موضوع و برای پاسخ به این موضوع، بنیان نظری مقاله بر نظریه نظام سیاسی دموکراتیک استوار شد. پس از برقراری رابطه‌ای منطقی و منظم میان موضوع و نظریه، با الهام از نظریه، یک دستگاه نظری متناسب با مسئله تحقیق فرمول‌بندی شد. در سطح نظری استدلال شد که میان میزان مشارکت انتخاباتی و رقابت حزبی رابطه وجود دارد، به گونه‌ای که هرچه بر میزان رقابت حزبی افزوده شود، میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش می‌یابد. این استدلال با روش تحلیل رگرسیون مورد داوری تجربی قرار گرفت. شواهد موجود دلالت بر آن دارند که میان مشارکت انتخاباتی و رقابت حزبی به میزان ۴۵٪ هم‌تغییری وجود دارد.

* saeia@modares.ac.ir

۱. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۳. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

واژگان کلیدی: دوره‌های انتخابات ریاست‌جمهوری، رقابت حزبی، مشارکت انتخاباتی، نظام سیاسی دموکراتیک، ایران.

۱- تعریف موضوع و بیان مسئله

موضوع مقاله حاضر مشارکت انتخاباتی^۱ است. با توجه به این‌که مشارکت انتخاباتی یکی از انواع مشارکت سیاسی^۲ است (راش،^۳ ۱۳۸۸:۱۲۶؛ میلبراث و گوئل^۴، ۲۰۰۸:۴۰) در این معنا مشارکت انتخاباتی در قالب مشارکت سیاسی تعریف می‌شود. مشارکت سیاسی به انحاء مختلف تعریف شده که در ذیل به تعدادی از مهم‌ترین آن‌ها که مرتبط با موضوع مقاله حاضر است اشاره می‌شود. برادی^۵ (۱۹۹۹) مشارکت سیاسی را فعالیت شهروندان برای تأثیرگذاری بر تصمیمات سیاسی تعریف کرده است (الین کویتلیر، سارا ویزرز، ۲۰۰۸:۴۱۶). سیلز^۶ مشارکت سیاسی را آن دسته از فعالیت‌های ارادی می‌داند که از طریق آن‌ها اعضای جامعه در انتخاب فرمانروایان به صورت مستقیم در شکل دادن به سیاست عمومی مشارکت دارند (۱۹۶۸:۲۵۲). مک کلاسی^۷ مشارکت سیاسی را کنش‌های داوطلبانه اعضای جامعه جهت انتخاب حاکمان به طور مستقیم می‌داند (۱۹۶۸:۲۴۹). به عبارتی مشارکت سیاسی فعالیت داوطلبانه اعضای جامعه جهت انتخاب رهبران و شرکت مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها در سیاست‌گذاری عمومی است (مصفا، ۱۳۷۵:۱۹). مراد از مشارکت سیاسی فعالیت آگاهانه و ارادی مردم عادی جهت تأثیر بر نظم سیاسی به طور مستقیم و غیرمستقیم است که از گذر آن افراد، رهبران و پیامدهای سیاسی جامعه را تعیین می‌کنند. مشارکت سیاسی چند نوع است (راش، ۱۳۸۸:۱۲۶) که از میان مشارکت انتخاباتی در انتخابات ریاست جمهوری مورد نظر این مقاله است. در این مقاله میزان‌های مشارکت انتخاباتی طی ده دوره انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۵۸-۱۳۸۸ به شرح زیر مورد تحلیل قرار گرفته است.

میزان مشارکت در نخستین دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران ۶۷/۴۲٪، دومین دوره ۶۴/۲۴٪، سومین دوره ۷۴/۲۶٪، دوره چهارم ۵۴/۷۸٪، دوره پنجم ۵۴/۵۹٪، دوره ششم

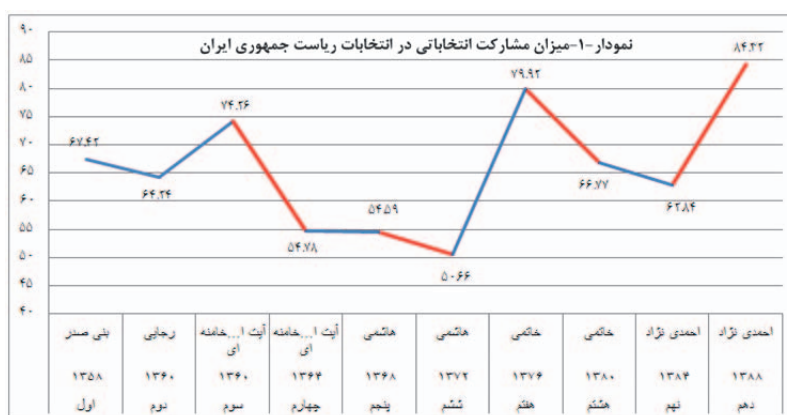
1. Electoral Participation
2. Political Participation
3. Rush
4. Milbrath&Goel
5. Brady
6. Sills
7. Macclocky

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... علی ساعی و همکاران

۵۰/۶۶٪، دوره هفتم ۷۹/۹۲٪، دوره هشتم ۶۶/۷۷٪، دوره نهم ۶۲/۸۴٪، دهمین دوره ۸۵٪ بوده است.^۱ مسئله مقاله حاضر با توجه به آمارهای ارائه شده میزان مشارکت انتخاباتی در طی ده دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران تابع یک الگوی منظم تغییر نیست. در اثبات این مدعا می توان استدلال‌های تجربی زیر را ارائه کرد.

میانگین مشارکت در ده دوره انتخابات ریاست جمهوری معادل ۶۵/۹۸ با انحراف استاندارد ۱۱/۲ و دامنه تغییرات ۳۳/۶۶ است. کمینه مشارکت با میزان ۵۰/۶۶٪ مربوط به دوره ششم و بیشینه مشارکت ۸۵٪ مربوط به دوره دهم است. در توضیح فراوانی‌های بالا می توتن اذعان داشت پراکندگی در مشارکت انتخاباتی زیاد و تجانس در توزیع داده‌ها کم است. به عبارتی میزان مشارکت انتخاباتی مردم در انتخابات ریاست جمهوری دارای تغییرات بسیاری است.

براساس نمودار ۱ در ۶ دوره انتخابات ریاست جمهوری، ۱۳۶۰-۱۳۸۴، و هر رییس جمهور دو دوره ۴ ساله انتخاب شد، در دوره اول میزان مشارکت نسبت به دوره دوم بیشتر بوده است، اما این روند در طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸ برعکس شده، به گونه‌ایی که در دور نهم که کاندیدای جدیدی در عرصه انتخابات مطرح می شوند، و رییس جمهور در انتخابات شرکت ندارد، میزان مشارکت روند نزولی دارد، ولی در دوره بعد که رییس جمهور در انتخابات پیروز می شود، میزان مشارکت به بالاترین حد خود رسیده است.

نمودار ۱ یک دوره کاهش مشارکت نیز در انتخابات ریاست جمهوری

ایران را نشان می‌دهد. بدین معنا که در دوره‌های اولیه، میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری تغییرات قابل ملاحظه‌ای را نشان نمی‌دهد، اما از دوره سوم تا هفتم افت شدیدی در میزان مشارکت انتخاباتی با تغییرات اندک در طی سه دوره انتخابات ریاست جمهوری مشاهده می‌شود. در این دوره پایین‌ترین میزان مشارکت مردم ایران در تاریخ انتخابات ریاست جمهوری رقم می‌خورد، ولی این روند از سال ۱۳۷۶ به بعد تغییر کرده و پس از آن نیز شاهد افت و خیزهای بسیاری بوده است. نکته آن‌جاست که در دوره مورد نظر میزان مشارکت به شخص کاندیدا هیچ‌گونه ارتباطی ندارد؛ با حضور کاندیدای جدید و یا بدون کاندیدای جدید میزان مشارکت تغییر نمی‌کند، ولی همین موضوع را می‌توان، از سال ۱۳۸۰، در قالب تغییر کاندیدا مشاهده کرد. به طور کلی می‌توان بر مبنای استدلال‌های ارائه شده، ادعا کرد که میزان مشارکت انتخاباتی در انتخابات ریاست جمهوری ایران براساس دوره‌های انتخاباتی، دارای تفاوت‌پذیری پرابلماتیک بوده و تابع یک الگوی منظم تغییر نیست.

اکنون می‌توان پرسش تحقیق را این‌گونه طرح کرد که تفاوت میزان مشارکت انتخاباتی در انتخابات ریاست جمهوری ایران چگونه قابل تبیین است؟
دو استدلال نظری و تجربی در پاسخ و مقام حل مسئله ارائه شده است. در زیر ابتدا راه حل تئوریک مسئله در قالب استدلال نظری ارائه و در راه حل ادامه از طریق استدلال تجربی در باب آن داوری شده است.

۲- استدلال نظری

تلاش جهت یافتن دستگاه نظری مناسب در این مرحله مهم‌ترین بحث برای تبیین تئوریک مسئله است. برای دستیابی به راه حل تئوریک مسئله از فکر استدلال قیاسی- قانونی استفاده و رابطه مسئله با تئوری مناسب، تابع نظم منطقی شده است. مشارکت انتخاباتی واقعه خاصی است که باید تبیین شود. این واقعه یکی از انواع مشارکت سیاسی است، پس قانونی کلی که قادر به تبیین مشارکت سیاسی باشد می‌تواند منطقیاً بر تبیین مشارکت انتخاباتی صادق فرض شود (ساعی، ۱۳۸۷: ۵۳). براساس این استدلال

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

بحث نظری این مقاله بر نظریه نظام سیاسی دموکراتیک استوار شد. براساس این نظریه تنها در نظام‌های سیاسی دموکراتیک مشارکت سیاسی واقعی آگاهانه و آزادانه اتفاق می‌افتد. در نظام‌های غیردموکراتیک نیز مشارکت سیاسی وجود دارد، ولی واقعی، آگاهانه و آزاد نیست (پناهی، ۱۳۸۶: ۳۹؛ سید امامی و عبدالله، ۱۳۸۸: ۱۲۱-۱۲۰). حال در قالب نظام سیاسی دموکراتیک، نظریات کورد^۱، بشیریه، هانتینگتون^۲، دوورژه، دایک^۳، کانوی^۴ و اندروس^۵ به‌عنوان بنیان‌تئوریک مقاله تشریح می‌شوند. در قالب نظریه کورد (۱۹۸۵)، نظام سیاسی دموکراتیک از طریق داشتن دو یا چند حزب سیاسی، انتخابات مردمی واقعی، آزادی‌های فردی تثبیت شده، آزادی مطبوعات، محدودیت‌های حکومت و قدرت از طریق قانون اساسی، دسترسی مردم به پست‌های سیاسی و آزادی ایجاد تشکل‌های سیاسی منجر به مشارکت سیاسی آگاهانه و آزادانه می‌شود (پناهی، ۱۳۸۶: ۳۹-۴۰). در قالب نظریه بشیریه و هانتینگتون نظام سیاسی دموکراتیک از طریق ایجاد رابطه دوجانبه بین مردم و حکومت منجر به مشارکت سیاسی می‌شود (هانتینگتون، ۱۳۷۳: ۱۵؛ بشیریه، ۱۳۹۰: ۲۹۸-۳۰۰). به عبارتی در نظام سیاسی دموکراتیک که ساخت قدرت دو جانبه دارد، منبع مشروعیت قدرت سیاسی به نحوی ناشی از جامعه تلقی می‌شود و در نتیجه نهادهایی برای مشارکت دست‌کم بخش‌هایی از جامعه و گروه‌های اجتماعی در سیاست وجود دارد؛ بنابراین مشارکت سیاسی در نظام سیاسی دموکراتیک تابعی از وجود نهادهایی چون احزاب، تشکل‌های مدنی و رسانه‌های جمعی و غیره است (بشیریه، ۱۳۹۰: ۲۹۸-۲۹۹). در دیدگاه دوورژه (۱۳۵۸) نظام سیاسی دموکراتیک عرصه مبارزه میان احزاب سیاسی برای کسب قدرت به روش مسالمت‌آمیز می‌باشد. بنابراین، نظام سیاسی دموکراتیک، از طریق احزاب سیاسی، زمینه مشارکت سیاسی را فراهم می‌کند. دایک (۱۹۸۸)، کانوی (۲۰۰۰) و اندروس (۲۰۰۶) نیز مشارکت سیاسی را تابعی از نظام سیاسی دموکراتیک می‌دانند (ر.ک. به؛ پناهی، ۱۳۸۶: ۴۱؛ پرچمی، ۱۳۸۶: ۴۶). در تمام این نظریات مشارکت سیاسی تابعی از نظام سیاسی دموکراتیک است. رقابت بین

-
1. Cord
 2. Huntington
 3. Dyke
 4. Canway
 5. Andrews

احزاب چون یکی از ابعاد اساسی نظام سیاسی دموکراتیک است پس می‌تواند دلیل مشارکت انتخاباتی باشد. اکنون بر مبنای این استدلال می‌توان دستگاه نظری متناسب با مسئله مقاله را ساخت و تبیین تئوریک مشارکت انتخاباتی را ارائه کرد. در حقیقت این دستگاه نظری در درون رهیافت نظام سیاسی دموکراتیک قرار دارد. ساختار منطقی دستگاه نظری مقاله به این صورت است:

رقابت حزبی ← مشارکت انتخاباتی

منطق استدلال تئوریک این است که رقابت حزبی منجر به مشارکت انتخاباتی می‌شود. در باب این گزاره منطقی باید بیان کرد که احزاب برای کسب قدرت سیاسی با یکدیگر به رقابت می‌پردازند، و چون کسب قدرت سیاسی از طریق آرا مردم است؛ بنابراین احزاب باید تلاش کنند تا آرا بیشتری را به دست آورند. پس تلاش احزاب معطوف به مردم و آرا آنهاست و هر چه رقابت برای کسب آرا بیشتر باشد میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش می‌یابد. حال بر مبنای تبیین قیاسی - قانونی می‌توان دلیل وقوع واقعه مورد نظر را براساس قواعد منطق از این قانون کلی استنتاج کرد. فرضیه مقاله به صورت زیر قابل طرح است.

بین رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی رابطه وجود دارد به نحوی که هر چه بر میزان رقابت حزبی افزوده گردد بر میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزوده می‌شود.

این استدلال، نظری و براساس گزاره‌های تئوریک است. تطبیق این گزاره با واقعیت جهت مشخص کردن صدق و کذب آن، نیازمند تعریف و تبدیل آن‌ها به سنجه‌های قابل مشاهده است. در این جا روش و چگونگی تطبیق استدلال نظری با واقعیت مطرح می‌شود. براساس چارچوب روش‌شناختی و قاعده عملیاتی‌سازی مفاهیم، روش تطبیق استدلال نظری با واقعیت مشخص و همچنین معرفت‌سازی برای هر یک از مفاهیم موجود در تبیین تئوریک به شرح زیر صورت گرفته است.

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

۲-۱- چارچوب روش‌شناسی

در تحقیق علمی پیش از رجوع به واقعیت برای گردآوری شواهد تجربی باید بین سطح نظری و سطح تجربی پل ساخت. گذار از سطح نظری به سطح تجربی نیازمند مجموع تلاش‌هایی است که طی آن مفاهیم فرضیات تعریف می‌شوند. روش گردآوری و داوری، واحد تحلیل و مشاهده تعیین می‌شوند. از این طریق زمینه رجوع به واقعیت فراهم می‌شود (ساعی، ۱۳۸۷: ۷۴).

تعریف عملیاتی مفاهیم، زمینه آزمون تجربی فرضیه را فراهم می‌کند. مشارکت انتخاباتی و رقابت حزبی در چارچوب فرضیه این مقاله مفاهیم تعریف عملیاتی شده است. شرکت در انتخابات معرف عملی مشارکت انتخاباتی است. شرکت در انتخابات به روش زیر اندازه‌گیری شده است:

- محاسبه کل جمعیت واجد شرایط رأی دادن در هر دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- محاسبه تعداد کل شرکت‌کنندگان در هر دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- محاسبه افراد شرکت‌کننده بر جمعیت واجد شرایط در کل کشور ضرب در عدد ۱۰۰.
- معرف عملی رقابت حزبی در واقع همان مناسبات کنشگران حزبی است.
- تعداد کل احزاب در هر دوره:
- داده‌های این پرسش از طریق آمار مجوزهای صادر شده توسط وزارت کشور و فعالیت‌های احزاب در جریان انتخابات ریاست جمهوری استخراج شده است.
- تعداد کل احزاب فعال در هر دوره:
- احزابی که در جریان انتخابات بیانیه‌ای جهت تأکید بر مشارکت مردم در انتخابات صادر کرده یا با صدور بیانیه، اطلاعیه و غیره به حمایت از کاندیدای مورد نظر خود پرداخته است.
- تعداد احزاب سیاسی تأسیس شده در هر دوره:
- احزابی که برای نخستین بار در جریان انتخابات یا پیش از دریافت مجوز رسمی از وزارت کشور به حمایت از کاندیدا پرداخته و یا احزابی که در دوره مورد نظر از وزارت کشور مجوز فعالیت دریافت کرده‌اند.
- ظرفداری از کاندیداها:

احزابی را شامل می‌شود که از طریق بیانیه، اطلاعیه و غیره در جریان انتخابات به حمایت از کاندیدا پرداخته‌اند).

- حضور احزاب منتقد:

احزابی که کمتر دارای مشی اسلامی بوده و بیشتر بر ابعاد ملی-مردمی تأکید دارند مانند سازمان مجاهدین خلق یا نهضت آزادی.

- تعداد احزاب اصلاح طلب:

احزابی که دارای رویکردهای اصلاح‌طلبانه و تغییر وضع موجود در جهت خاصی را شامل می‌شود.

میزان رقابت حزبی در مرحله اول از طریق نسبت گویه‌های شماره ۲-۶ بر گویه شماره ۱ ضرب در عدد ۱۰۰، در مرحله دوم از طریق حاصل جمع نسبت‌های به‌دست‌آمده تقسیم بر ۵ به‌دست‌آمده است.

روش گردآوری داده‌های مقاله برای مشارکت انتخاباتی از طریق رجوع به اسناد معتبر منتشرشده توسط سایت وزارت کشور^۱ و کتب علمی موجود در این زمینه و برای رقابت حزبی از طریق رجوع به بیانیه‌ها، اطلاعیه‌ها و حمایت‌های صورت گرفته توسط احزاب در محدوده تبلیغات انتخابات ریاست جمهوری در روزنامه‌های کثیرالانتشار، رجوع به کتاب‌های علمی موجود در این زمینه و سایت وزارت کشور بوده است. جهت دستیابی به میزان‌های مشارکت انتخاباتی از آمارهای ارائه‌شده توسط وزارت کشور استفاده شده است.

روش داوری تجربی در باب فرضیه روش تحلیل رگرسیون است. استدلال کمی از طریق روش تحلیل رگرسیون جهت یافتن و ارائه نظم‌های تجربی ارائه شده است. دوره‌های انتخابات ریاست جمهوری و کشور ایران واحد تحلیل این مقاله، واحد مشاهده آن نیز روزنامه‌های کثیرالانتشار در هر دوره انتخابات ریاست جمهوری به شرح جدول ۱ است.

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... علی ساعی و همکاران

جدول ۱ روزنامه‌های مورد استفاده جهت استخراج داده‌های رقابت حزبی

انتخابات ریاست جمهوری	روزنامه‌های کثیرالانتشار
دوره اول	اطلاعات، جمهوری اسلامی، کیهان
دوره دوم	اطلاعات، جمهوری اسلامی، کیهان
دوره سوم	اطلاعات، جمهوری اسلامی، کیهان
دوره چهارم	اطلاعات، جمهوری اسلامی، کیهان
دوره پنجم	ابراز، جمهوری اسلامی، رسالت، قدس، کیهان
دوره ششم	ابراز، جمهوری اسلامی، رسالت، سلام، کاروکارگر، کیهان
دوره هفتم	ابراز، ایران، جمهوری اسلامی، سلام، رسالت، کاروکارگر، کیهان
دوره هشتم	آفتاب یزد، ابرار، ایران، جمهوری اسلامی، حیات نو، رسالت، همبستگی، کاروکارگر، کیهان، نیم‌نگاه
دوره نهم	آفتاب یزد، ابرار، ایران، جمهوری اسلامی، حیات نو، رسالت، همبستگی، کاروکارگر، کیهان، شرق، اعتماد، صدای عدالت
دوره دهم	ابراز، ایران، رسالت، جمهوری اسلامی، همبستگی، کاروکارگر، آفتاب یزد، حیات نو، صدای عدالت، مردم سالاری

۲-۲- استدلال تجربی

تفاوت‌پذیری مشارکت انتخاباتی برحسب ده دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران واقعه‌ای است که باید تبیین شود. برای حل مسئله ابتدا تبیین تئوریک اقامه شد که این تبیین به‌عنوان یک پاسخ موقت نظری محتاج داوری تجربی است. در این قسمت از طریق استدلال تجربی صدق یا کذب تبیین تئوریک مورد داوری قرار گرفته است. اگر گزاره مشاهده‌ای استدلال نظری را تأیید کند می‌توان به طور موقت بر تبیین تئوریک این مقاله اعتماد کرد. در این پژوهش تحلیل تجربی در دو سطح تحلیل توصیفی و تحلیل تبیینی انجام شده است. در تحلیل توصیفی، چگونگی توزیع داده‌های تجربی مشارکت انتخاباتی و رقابت حزبی بررسی شده است. در سطح تحلیل تبیینی، راه حل نظری مسئله از طریق گزاره‌های مشاهده‌ای و بر مبنای یک استدلال نقادانه مورد آزمون تجربی قرار گرفته است.

این مفهوم براساس تعریف عملیاتی مشارکت انتخاباتی از طریق سنجه درصد مشارکت شهروندان در انتخابات اندازه‌گیری شده است. داده‌های تجربی مفهوم مورد نظر در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲ داده‌های تجربی مشارکت انتخاباتی

دوره‌ها	تاریخ برگزاری	تعداد واجدان شرایط رأی دادن	کل آراء مأخوذه	درصد مشارکت
دوره اول	۱۳۵۸/۱۱/۵	۲۰۹۹۳۶۴۳	۱۴۱۵۲۸۸۷	۶۷/۴۲
دوره دوم	۱۳۶۰/۵/۲	۲۲۶۸۷۰۱۷	۱۴۵۷۳۸۰۷	۶۴/۲۴
دوره سوم	۱۳۶۰/۷/۱۰	۲۲۶۸۷۰۱۷	۱۶۸۴۷۷۱۷	۷۵/۰۸
دوره چهارم	۱۳۶۴/۵/۲۵	۲۵۹۹۳۸۰۲	۱۴۲۳۸۵۸۷	۵۴/۹۰
دوره پنجم	۱۳۶۸/۵/۶	۳۰۱۳۹۵۹۸	۱۶۴۵۲۶۷۷	۵۴/۵۹
دوره ششم	۱۳۷۲/۳/۲۱	۳۳۱۵۶۰۵۵	۱۶۷۹۶۷۸۷	۵۰/۶۶
دوره هفتم	۱۳۷۶/۳/۲	۳۶۴۶۶۴۸۷	۲۹۱۴۵۷۴۵	۷۹/۹۲
دوره هشتم	۱۳۸۰/۳/۱۸	۴۲۱۷۰۲۳۰	۲۸۱۵۵۸۱۹	۶۶/۷۷
دوره نهم	۱۳۸۴/۳/۲۷	۴۶۷۸۶۴۱۸	۲۹۴۰۰۸۵۷	۶۲/۸۴
دوره دهم	۱۳۸۸/۳/۲۲	۴۶۱۹۹۹۹۷	۳۹۳۷۱۲۱۴	۸۵

براساس استدلال پیش‌گفته میانگین میزان‌های مشارکت انتخاباتی در طی ده دوره انتخابات ریاست جمهوری برابر ۶۶٪، انحراف استاندارد آن ۱۱/۲٪ و دامنه تغییرات آن ۳۵٪ است. شواهد تجربی نشان می‌دهد که در دوره‌های اول، دوم، هشتم و نهم انتخابات ریاست جمهوری میزان مشارکت انتخاباتی نزدیک به میانگین مشارکت انتخاباتی است. در دوره‌های چهارم، پنجم و ششم انتخابات ریاست جمهوری میزان مشارکت در انتخابات کمتر از میانگین است. در دوره‌های سوم، هفتم و دهم میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری از میانگین مشارکت بیشتر است، ولی این شواهد دلالت بر این دارند که نزدیکی به میانگین متناوب نیست و شامل دو دوره اول و دوم، دوره هشتم و نهم انتخابات ریاست جمهوری می‌شود. در این چهار دوره میزان مشارکت انتخاباتی بین ۶۲/۸٪-۶۷/۴٪ متغیر است. دوره‌های کمتر از میانگین به صورت متناوب و شامل سه دوره چهارم، پنجم و ششم به صورت متوالی، ولی میزان‌های مشارکت در این سه دوره نیز متغیر است به صورتی که بین ۵۴/۹٪-۵۰/۵٪

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

متغیر است. دوره‌های بیش از میانگین نیز متناوب نیست و پراکندگی بالایی را نشان می‌دهد به صورتی که شامل سه دوره سوم، هفتم و دهم انتخابات ریاست جمهوری با میزان‌های مشارکت ۷۵٪، ۹٪، ۷۹٪ و ۸۵٪ مشارکت می‌شود.

جدول ۳ دسته‌بندی داده‌های تجربی

دوره‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
نزدیک به میانگین	✓	✓						✓	✓	
کمتر از میانگین				✓	✓	✓				
بیشتر از میانگین			✓				✓			✓
میزان مشارکت	۶۷/۴۲	۶۴/۲۴	۷۵/۰۸	۵۴/۹۰	۵۴/۵۹	۵۰/۵۶	۷۹/۹۲	۶۶/۷۷	۶۲/۸۴	۸۵

در سطح تحلیل کل، بیشترین میزان مشارکت انتخاباتی مربوط به دوره دهم انتخابات ریاست جمهوری با ۸۵٪ مشارکت و کمترین میزان مشارکت انتخاباتی مربوط به دوره ششم انتخابات ریاست جمهوری با ۵۰/۶۶٪ مشارکت است.

در مجموع می‌توان بیان کرد یافته‌ها دلالت بر آن دارند که تغییرات متغیر میزان مشارکت انتخاباتی در سطح کل دوره‌ها تابع یک الگوی منظم تغییر نیست.

میزان رقابت حزبی از طریق ۶ گویه و میانگین حسابی اندازه‌گیری شده است. داده‌های جدول ۴ براساس داده‌های استخراج شده از روزنامه‌های کثیرالانتشار در دوره‌های مختلف انتخابات ریاست جمهوری ارائه شده است.

جدول ۴ میزان‌های رقابت حزبی

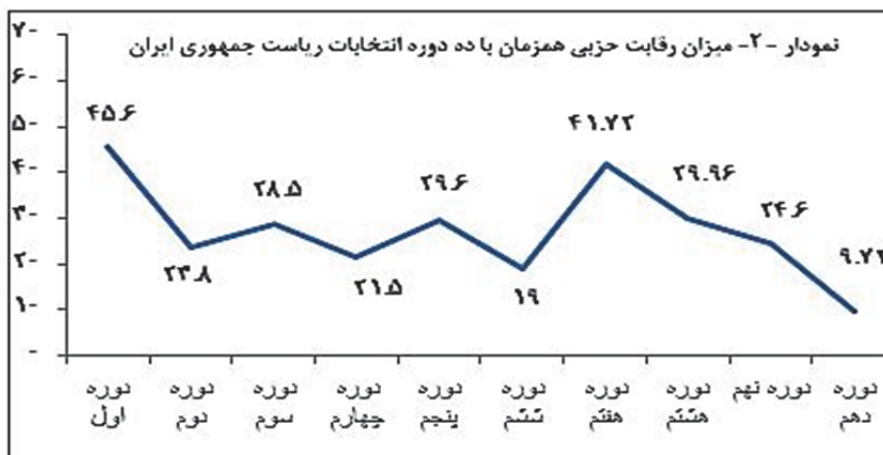
دوره انتخاباتی	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
میزان رقابت	۴۵/۶	۲۳/۸	۲۸/۵	۲۱/۵	۲۹/۶	۱۹	۴۱/۷۲	۲۹/۹۶	۲۴/۶	۹/۷

شواهد نشان می‌دهد که در اولین دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران میزان رقابت حزبی معادل با ۴۵/۶٪ و در دوره دوم ۲۳/۸٪، در دوره سوم ۲۸/۵٪، در دوره چهارم ۲۱/۵٪، در دوره پنجم ۲۹/۶٪، در دوره ششم ۱۹٪، در دوره هفتم ۴۱/۷۲٪، در دوره هشتم ۲۹/۹۶٪، در دوره نهم ۲۴/۶٪ و در دوره دهم انتخابات ریاست جمهوری میزان رقابت حزبی معادل با ۹/۷٪ است و میزان رقابت حزبی در سطح کل دوره‌ها نیز به شرح جدول ۵ است.

جدول ۵ آمارهای توصیفی میزان رقابت حزبی

متغیر	دامنه	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف استاندارد
میزان رقابت	۳۵/۸۸	۹/۷۲	۴۵/۶	۲۷/۳۹	۱۰/۴۷

شواهد نشان می‌دهد در ده دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران، میانگین میزان رقابت حزبی معادل با ۲۷/۳۹٪ و انحراف استاندارد آن معادل ۱۰/۴۷٪ است. دامنه تغییرات میزان رقابت حزبی طی ده دوره بین ۹/۷٪-۴۵/۶٪ متغیر و معادل با ۳۵/۸۸٪ است.

نمودار ۲ میزان رقابت حزبی هم زمان با ده دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

براساس شواهد نمودار ۳ میزان رقابت حزبی بین ۴۵/۶٪ در دوره اول انتخابات ریاست جمهوری تا ۹/۷٪ در دوره دهم متغیر است؛ بنابراین میانگین که مرکز ثقل داده‌هاست معادل با ۲۷/۳۹٪ است، پس میزان‌های بیشتر از آن نشان‌دهنده میزان رقابت حزبی بالا و میزان‌های کمتر از آن نشان‌دهنده میزان رقابت حزبی پایین است.

۳- داوری تجربی در باب فرضیه

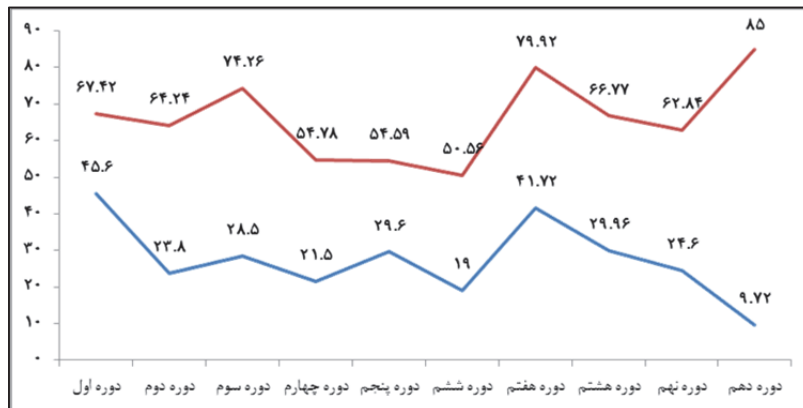
میان میزان رقابت حزبی و میزان مشارکت انتخاباتی رابطه وجود دارد، به گونه‌ایی که هر چه بر میزان رقابت حزبی افزوده شود، میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش می‌یابد.

در این تحقیق برای داوری تجربی در باب گزاره تئوریک (فرضیه) از روش تحلیل رگرسیون استفاده شده است. دقت و توانایی اندازه‌گیری این روش بالاست. استفاده از این ابزار در مقام داوری میزان عینیت گزاره‌های مشاهده‌ای را افزایش می‌دهد. در بررسی تجربی فرضیه ابتدا رابطه متغیر میزان رقابت حزبی با میزان مشارکت انتخاباتی به صورت مقایسه‌ای بررسی و سپس تحلیل تجربی شده است.

براساس شواهد موجود در جدول ۵ بین میزان رقابت حزبی و میزان مشارکت انتخاباتی در بیشتر دوره‌های انتخاباتی تغییری وجود دارد، به صورتی که هر چه میزان رقابت حزبی افزایش یافته میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش یافته، هر اندازه رقابت حزبی کاهش یافته، از میزان مشارکت انتخاباتی نیز کاسته شده است. در نمودار ۳ روند این تغییرات هم‌زمان به صورت ملموس تر قابل مشاهده است.

جدول ۵ مقایسه میزان‌های مشارکت انتخاباتی با میزان‌های رقابت حزبی

میزان	۱۳۵۸	۱۳۶۰	۱۳۶۰	۱۳۶۴	۱۳۶۸	۱۳۷۲	۱۳۷۶	۱۳۸۰	۱۳۸۴	۱۳۸۸	میانگین کل
رقابت حزبی	۴۵/۶	۱۳/۸	۲۸/۵	۲۱/۵	۲۹/۶	۱۹	۴۱/۷۲	۲۹/۹۶	۲۴/۶	۹/۷۲	۲۷/۵۸
مشارکت انتخاباتی	۶۷/۴	۶۴/۲	۷۵/۱	۵۴/۷	۵۴/۶	۵۰/۵	۷۹/۹	۶۶/۷	۶۲/۸	۸۵	۶۵/۱

نمودار ۳ بررسی رابطه میزان رقابت حزبی و میزان مشارکت انتخاباتی

براساس شواهد با افزایش تلاش احزاب برای کسب قدرت سیاسی میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش یافته، و با کاهش میزان رقابت احزاب سیاسی برای کسب قدرت سیاسی، میزان مشارکت انتخاباتی نیز کاسته شده است؛ بنابراین در این سطح از تحلیل می‌توان نتیجه گرفت که تئوری ارائه‌شده جهت پاسخ به مسئله تحقیق توانسته مسئله تحقیق را در بیشتر دوره‌های انتخابات ریاست جمهوری تبیین کند. دوره دهم انتخابات ریاست جمهوری براساس شواهد موجود ناسازگار با فرضیه تحقیق است، زیرا براساس استدلال فرضیه تحقیق با افزایش یا کاهش میزان رقابت حزبی میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش یا کاهش می‌یابد، ولی دوره دهم یک رابطه معکوس را نشان می‌دهد. این دوره یک دوره ناسازگار بوده و باید از تحلیل رگرسیونی حذف و در متن اجتماعی دوره دهم تفسیر شود. مراجعه به متن اجتماعی در هر دوره و ارائه شواهد تاریخی می‌تواند توان پاسخ‌گویی تئوری به مسئله تحقیق را نمایان‌تر سازد. در متن اجتماعی اولین دوره، انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ رخ داده است. در اثر این واقعه استبداد سلطنتی شکست خورده و فضای باز سیاسی فراهم شده است. در این شرایط هر یک از گروه‌های سیاسی شرکت‌کننده در آن واقعه به مبارزه برای کسب قدرت پرداخته‌اند. این مبارزه به شیوه دموکراتیک در قالب شرکت در انتخابات ریاست جمهوری انجام شده است. بر مبنای شواهد در اولین انتخابات رقابت حزبی بین سه گروه سیاسی اصلی شامل گروه‌های جناح اسلامی مانند حزب جمهوری اسلامی، سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی و جامعه روحانیت

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

مبارز و گروه‌های جناح چپ، مانند سازمان مجاهدین خلق، حزب توده و سازمان چریک‌های فدائی خلق و گروه‌های جناح ملی مانند جبهه ملی، جنبش مسلمانان مبارز، جنبش آزادی بخش مردم ایران (جاما) و غیره به وجود می‌آید (ساعی، ۱۳۸۶: ۱۵۲-۱۵۰)؛ بنابراین در دوره اول رقابت برای تصرف قدرت دولتی در بین تشکل‌ها و احزاب سیاسی منجر به شکل‌گیری رقابت حزبی به میزان به نسبت مناسبی می‌شود. در دوره دوم احزاب ملی و مارکسیست امکان مشارکت در انتخابات و کسب قدرت سیاسی را از دست می‌دهند (ظریفی‌نیا، ۱۳۷۸: ۴۷، ۱۶۴). در این دوره بواسطه حذف برخی از احزاب، میزان رقابت حزبی و به طبع آن میزان مشارکت انتخاباتی کاهش می‌یابد. در دوره سوم برخی از احزاب و تشکل‌های غیر اسلام‌گرا، به مبارزه مسلحانه علیه جمهوری اسلامی ایران برخاسته و به انفجار دفتر حزب جمهوری اسلامی و دفتر نهاد ریاست جمهوری اقدام نمودند (ساعی، ۱۳۸۶: ۱۵۳) با توجه به آغاز دشمنی جناح چپ احزاب اسلام‌گرا و برخی گروه‌های ملی (هنوز امکان فعالیت سیاسی را دارند) تمام تلاش خود برای حضور و مشارکت مردم در انتخابات می‌کنند. به عبارتی در این دوره رقابت حزبی بین احزاب داخلی و مشارکت‌کننده در انتخابات و احزاب جناح چپ که از حضور در انتخابات و صحنه سیاسی کشور محروم شده است (تلاش برای عدم مشارکت) ایجاد می‌شود. در نتیجه این رقابت حزبی احزاب داخلی موفق به ایجاد میزان بالایی از مشارکت انتخاباتی می‌شوند. در دوره چهارم پس از بحران‌های سیاسی ۱۳۶۰ به نظر می‌رسد که کشور هنوز آمادگی پذیرش تحزب و رقابت سیاسی را ندارد. در نتیجه امام خمینی^۹ دستور توقف موقتی فعالیت احزاب و تشکل‌های سیاسی را صادر کرد (شادلو، ۱۳۸۵: ۱۲). حزب توده نیز به‌عنوان یکی از احزاب منتقد مشارکت‌کننده در دوره‌های پیشین منحل شده و در این دوره حضور ندارد (ساعی، ۱۳۸۶: ۱۲۹؛ نوذری، ۱۳۸۰). با توجه به این شرایط (عدم حضور احزاب چپ و ملی‌گراها و ممنوعیت فعالیت احزاب) از دوره چهارم به بعد زمینه لازم برای رقابت حزبی از بین رفته و حضور در عرصه انتخابات فقط مختص احزاب اسلام‌گراست؛ بنابراین از این دوره به بعد کاهش در میزان مشارکت انتخاباتی آغاز می‌شود. در دوره پنجم دو حزب تأثیرگذار و بزرگ از جمله سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی و حزب جمهوری اسلامی منحل می‌شود. از سویی با ایجاد اختلاف بین اعضای جامعه روحانیت مبارز (جناح راست سیاسی) مجمع روحانیت مبارز (جناح چپ سستی) با دیدگاه‌های جدیدی شکل می‌گیرد (ظریفی‌نیا،

۱۳۷۸:۶۸). در این دوره مجلس شورای اسلامی قانون فعالیت احزاب را نیز تصویب کرد. این شرایط جدید تا حدودی سبب افزایش میزان رقابت حزبی می‌شود، ولی بواسطه عدم معرفی نماینده از طرف دو جناح مخالف تازه شکل گرفته شاهد تغییر در میزان مشارکت انتخاباتی نیستیم. در دوره ششم مجمع روحانیون مبارز فعالیت‌های خود را متوقف کرده و از کاندیدا خاصی حمایت نمی‌کند. (ظریفی‌نیا، ۱۳۷۸:۷۰)، همچنین سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ایران که دوباره فعالیت خود را آغاز کرده (ظریفی‌نیا، ۱۳۷۸:۶۳) در جریان انتخابات شرکت نمی‌کند. در این دوره شاهد حضور صرف احزاب جناح راست در انتخابات بوده و عملاً تشکل‌ها و احزاب سیاسی اصلاح‌طلب تأثیرگذار، در انتخابات شرکت نمی‌کنند. در نتیجه در این دوره میزان رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی نسبت به کل دوره‌های پیش کمتر می‌شود. در دوره هفتم احزاب اصلاح‌طلب با مشارکت فعال و معرفی نماینده واحدی در عرصه انتخابات حضور دارند. مجمع روحانیون مبارز و سازمان مجاهدین انقلاب که در دوره پیش غیرفعال بودند به حمایت از کاندیدای اصلاح‌طلب می‌پردازند. با توجه به فراهم شدن شرایط سیاسی لازم (تصویب قانون فعالیت احزاب و شکاف در بین احزاب اسلامگرا، حضور برخی احزاب منتقد و حمایت آن‌ها از کاندیداها و همچنین حمایت حزب کارگزاران سازندگی از نماینده احزاب جناح چپ) رقابت حزبی بالایی بین احزاب جناح محافظه‌کار، اصلاح‌طلب و احزاب دارای کاندیدای مستقل اتفاق می‌افتد (ساعی، ۱۳۸۶:۱۵۶). در نتیجه شاهد مشارکت انتخاباتی بی‌سابقه در فضای سیاسی پس از انقلاب اسلامی هستیم. در دوره هشتم با توجه به پیروزی نامزد احزاب اصلاح‌طلب در دوره قبل، بیشتر احزاب و تشکل‌های اصولگرا از معرفی و حمایت از شخص خاص ممانعت می‌کنند. احزابی مانند جامعه روحانیت مبارز و تشکل‌های همسو با این حزب از شخص خاصی در انتخابات حمایت کرده و فقط بر مشارکت در انتخابات تأکید می‌کند؛ بنابراین در این دوره کاندیدای جناح اصلاح‌طلب حمایت‌شونده اصلی در جریان انتخابات است. پس در این دوره شاهد رقابت حزبی چندانی در بین احزاب نبوده و در نتیجه میزان مشارکت انتخاباتی نسبت به دوره قبل به شدت کاهش می‌یابد. در دوره نهم تعداد احزاب افزایش می‌یابد. این افزایش منجر به غیرسیاسی شدن برخی از آن‌ها شده است. از سویی در این دوره تعداد کاندیداها نماینده جناح‌ها و احزاب سیاسی مختلف نیز افزایش می‌یابد؛ به عبارتی جناح‌های چپ و راست سیاسی دارای چندین کاندیدا در جریان انتخابات

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

است. انکان نداشتن توافق برای حمایت از شخص خاصی بین احزاب یک جناح از معایب این امر است و در نتیجه فضای انتخابات کمتر دو قطبی شده و این امر به طبع میزان رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی را کاهش می‌دهد. در دوره دهم احزاب اصولگرا دو نماینده و احزاب اصلاح طلب نیز دارای دو نماینده در عرصه انتخابات است. یکی از نمایندگان اصولگرا دولت را در دست دارد؛ بنابراین در این دوره باید انتظار داشت تا جناح مقابل بیشترین تلاش را برای گرفتن قدرت دولتی انجام دهد. شواهد حکایت از آن دارند که در این دوره با توجه به تعداد کم کاندیداهای حاضر در انتخابات، رقابت حزبی چندانی در بین احزاب شکل نمی‌گیرد. یک نکته باید بیان شود برای نخستین بار در تاریخ انتخابات ریاست جمهوری ایران اتفاقاتی رخ می‌دهد که منجر به تغییر ابزار و محیط رقابت می‌شود. رقابت حزبی در این دوره قابل مشاهده نیست؛ بنابراین این دوره به عنوان یک دوره ناسازگار از تحلیل حذف می‌شود. برای دستیابی به تبیین دقیق تر جهت پاسخ به مسئله تحقیق باید فرضیه تحقیق را از طریق آزمون آماری رگرسیون به آزمون گذاشت.

براساس یافته‌های جدول ۶ میانگین میزان مشارکت انتخاباتی در طی نه دوره انتخابات ریاست جمهوری برابر با ۶۳/۹۳٪ و انحراف استاندارد آن برابر با ۹/۵۷، و میانگین میزان رقابت حزبی در طی نه دوره برابر با ۲۹/۳۶٪ و انحراف استاندارد آن برابر با ۸/۹۴ است.

جدول ۶ آمارهای توصیفی مشارکت انتخاباتی و رقابت حزبی

	N	Std. Deviation	Mean
میزان مشارکت	۶۳/۹۳	۹/۵۷	۹
میزان رقابت	۲۹/۳۶	۸/۹۴	۹

براساس یافته‌های جدول ۷ ضریب همبستگی میزان مشارکت انتخاباتی با رقابت حزبی برابر با ۰/۶۷ و ضریب تعیین آن برابر با ۰/۴۵ است. براساس این یافته‌ها می‌توان داوری کرد که ۰/۴۵ از تغییرات متغیر میزان مشارکت انتخاباتی از طریق متغیر میزان رقابت حزبی تبیین شده است. نسبت F در جدول ۸ این گزاره مشاهده‌ای را تأیید می‌کند.

جدول ۷ ضریب همبستگی

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	۰/۳۶۹	۰/۴۴۸	۰/۶۶۹	۱

براساس یافته‌های جدول ۸، آنوا، و با توجه به مقدار آماره F و سطح معنی‌داری آزمون می‌توان ادعا کرد مدل معنی‌دار و متغیر مستقل توانسته تغییرات متغیر وابسته را به درستی تبیین کند. در نتیجه می‌توان ادعا کرد رابطه موجود در فرضیه طی نه دوره انتخابات ریاست جمهوری تأیید می‌شود.

جدول ۸ ANOVA

Model			Df	Mean Square	F	Sig.
۱	Regression	۳۲۸/۵۰۶	۱	۳۲۸/۵۰۶	۵/۶۷۶	۰/۴۸
	Residual	۴۰۵/۱۲۸	۷	۵۷/۸۷۵		
	Total	۷۳۳/۶۳۴	۸			

بر مبنای جدول ۹ و با توجه به مقدار بتا که معادل با ۰/۶۷ و مقدار t که برابر با ۲/۳۸ و سطح معنی‌داری که کمتر از ۰/۰۵ است می‌توان نتیجه گرفت که متغیر مستقل تأثیر مناسبی بر میزان تغییرات متغیر وابسته داشته و تغییرات متغیر میزان مشارکت انتخاباتی در طی نه دوره انتخابات ریاست جمهوری به خوبی توسط متغیر رقابت حزبی تبیین شده است. براساس این یافته‌ها اگر تغییرات میزان رقابت حزبی را صفر در نظر بگیریم، پایه میزان مشارکت انتخاباتی برابر با ۴۲/۸ است. پس به ازای هر واحد افزایش در میزان رقابت حزبی، ۰/۷۱ واحد افزایش در متغیر میزان مشارکت انتخاباتی قابل تخمین است.

جدول ۹ جدول ضرایب

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
۱	(Constant)	۴۲/۸۹۲	۹/۱۸۸		۰/۶۶۸	۰/۰۰۱
	میزان رقابت	۰/۷۱۷	۰/۳۰۱	۰/۶۶۹	۲/۳۸	۰/۰۴۸

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... علی ساعی و همکاران

بنابراین فرضیه تحقیق طی نه دوره انتخابات ریاست جمهوری توانسته به مسئله تحقیق پاسخ دهد و تأیید شود، تنها در دوره دهم فرضیه قادر به پاسخ‌گویی به مسئله تحقیق نیست. البته نتیجه این استدلال آماری را باید در قالب تئوری درک کرد. براساس تئوری نظام سیاسی دموکراتیک در هر نظام سیاسی دموکراتیکی که احزاب بتوانند آزادانه براساس شکاف‌های اجتماعی شکل گیرند و در جریان انتخابات نماینده معرفی و از او حمایت کنند مشارکت انتخاباتی افزایش می‌یابد. یافته‌های تجربی بالا نیز در ایران حکایت از آن دارد که هرگاه توازن قدرت بین احزاب مختلف برای به‌دست گرفتن قدرت وجود داشته میزان مشارکت انتخاباتی افزایش یافته است، و هرگاه توازن قدرت به نفع یکی از احزاب یا احزاب طرفدار جناح خاص به‌هم‌خورده باشد شاهد کاهش مشارکت در انتخابات بوده‌ایم. گواه این مدعا دوره اول و هفتم انتخابات ریاست جمهوری است که با وجود توازن قدرت بین احزاب مختلف میزان مشارکت بالا و در دوره‌های ششم و هشتم با به‌هم‌خوردن توازن قدرت میزان مشارکت کاهش یافته است. حال باید ناسازگاری دوره دهم مورد بررسی قرار گیرد.

۴- دوره دهم به‌عنوان یک دوره ناسازگار

در دوره دهم انتخابات ریاست جمهوری در جریان انتخابات، کاندیداهای اصولگرا و اصلاح طلب حضور دارند و شرایط حکایت از قطب‌بندی انتخاباتی دارد. این‌که چرا در این دوره رقابت بین احزاب کاهش می‌یابد، ولی میزان مشارکت انتخاباتی افزایش یافته به اتفاقات رخ داده در این دوره بازمی‌گردد. یکی از ویژگی‌های متمایز دوره دهم نسبت به نه دوره گذشته این است که در تمام نه دوره گذشته اصل صحت و سلامت انتخابات و آمار میزان مشارکت اعلام‌شده مورد خدشه جدی نبوده است و تقریباً همه طرف‌های رقابت با وجود نقد و انتقاد ولی سلامت کلی انتخابات را مورد تردید جدی قرار نداده‌اند، ولی انتخابات دوره دهم از این جهت متمایز و یکی از پرتنش‌ترین انتخابات از بعد میزان مناقشه در صحت انتخابات و تردید در ارقام اعلام‌شده از طرف احزاب رقیب طرف پیروز در انتخابات بوده است. البته چون این موضوع خارج از قلمرو تحقیق این مقاله است فقط به عنوان یک فرض غیر قطعی می‌تواند توسط سایر محققین مورد تأمل باشد. از سوی دیگر می‌توان به برگزاری مناظرات انتخاباتی

بین کاندیداهای ریاست جمهوری، ساخت فیلم‌های تبلیغاتی توسط کاندیداها، فعالیت در فضای مجازی از جمله سایت‌های اینترنتی کاندیداها و فعالیت شبکه‌های اجتماعی در این دوره اشاره کرد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در دوره یادشده با شرط سلامت انتخابات، رقابت حزبی به شدت مورد نظر فرضیه وجود دارد، ولی از عرصه مطبوعات به سایر رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون و اینترنت و... بدین معنا که در این دوره ابزار رقابت منتقل می‌شود؛ بنابراین در هر صورت مسئله به واقعیت مربوط می‌شود و در تئوری این تحقیق خللی ایجاد نمی‌شود. با بررسی نظریه نظام سیاسی دموکراتیک نیز مشخص می‌شود که یکی از ابزار برقراری رابطه بین مردم و حکومت رسانه‌های جمعی از جمله تلویزیون است که تأثیر بسزایی در روند مشارکت انتخاباتی دارد. ب می‌توان دریافت که تئوری و فرضیه تحقیق کنونی از توان تبیین مناسبی برخوردار است.

۵- نتیجه‌گیری

در این مقاله حل مسئله بر دو نوع استدلال عقلانی و تجربی استوار است. در پرتو استدلال عقلانی راه حل نظری مسئله اقامه شد و از طریق استدلال تجربی آن راه حل مورد داوری تجربی قرار گرفت. در این قسمت دلالت‌های عملی و نظری مقاله به‌عنوان نتیجه‌گیری ارائه شده است. در باب دلالت نظری باید دید نتایج تحلیل تجربی تا چه میزان با تئوری این تحقیق سازگاری یا تناقض دارد. یافته‌های آزمون تجربی نشان می‌دهد میان میزان مشارکت انتخاباتی و رقابت حزبی به اندازه ۶۷٪ تغییری وجود دارد. ضریب رگرسیون برابر با ۰/۷۱۷ است. هرگاه یک واحد افزایش در میزان رقابت حزبی رخ دهد به اندازه ۰/۷۱۷ واحد تغییر مثبت در میزان مشارکت انتخاباتی قابل برآورد است. این گزاره مشاهده با گزاره تئوریک «بین میزان رقابت حزبی و میزان مشارکت انتخاباتی رابطه وجود دارد به گونه‌ایی که هر اندازه بر میزان رقابت حزبی افزوده شود، میزان مشارکت انتخاباتی نیز افزایش می‌یابد» سازگار است. این نتیجه‌گیری به معنای اثبات صدق فرضیه نیست، بلکه گزاره تجربی گزاره تئوریک را به طور موقت تأیید کرده است، با این حال امکان ابطال آن وجود دارد.

رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران

بر مبنای منطق شرط کافی اگر شواهدی پیدا شود که در آن میزان مشارکت انتخاباتی کمتر از میزان رقابت حزبی باشد این شواهد را می‌توان به مثابه گزاره‌های مشاهده‌ای ناسازگار تعریف کرد. با این معیار در هیچ دوره‌ای شواهدی مبنی بر کمتر شدن میزان مشارکت انتخاباتی نسبت به میزان رقابت حزبی دیده نمی‌شود. براساس منطق شرط لازم اگر شواهدی یافت شود که در آن افزایش میزان مشارکت انتخاباتی با کاهش میزان رقابت حزبی مواجه شود، این شواهد را نیز می‌توان به مثابه گزاره‌های مشاهده‌ای ناسازگار تعریف کرد (ر.ک؛ ساعی، ۱۳۸۷: ۶۰). یافته‌های مربوط به دوره دهم با این معیار گزاره مشاهده‌ای ناسازگار محسوب می‌شود. در این دوره میزان رقابت حزبی معادل با ۹/۷٪ و میزان مشارکت انتخاباتی به اندازه ۸۵٪ است. چرا این گونه است؟ پاسخ به این پرسش در مقاله کنونی به زمینه اجتماعی این دوره مستند می‌شود. در این دوره شرایطی ایجاد می‌شود که نسبت به سایر دوره‌های انتخابات ریاست جمهوری از وضعیت منحصر به فردی برخوردار است؛ از جمله این شرایط می‌توان به برگزاری مناظرات انتخاباتی بین کاندیداهای ریاست جمهوری، ساخت فیلم‌های تبلیغاتی کاندیداهای ریاست جمهوری برای نخستین بار در تاریخ انتخابات ریاست جمهوری و نقش رسانه‌های جمعی مجازی در جریان انتخابات دوره دهم ریاست جمهوری اشاره کرد. در این دوره سایت‌های اینترنتی کاندیداها ایجاد و فعال شد. از سویی شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز در این دوره فعالیت بسیاری داشتند؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در دوره یادشده رقابت حزبی با شدت مورد نظر فرضیه وجود داشته، ولی در این دوره رقابت از عرصه مطبوعات به سایر رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون و اینترنت و غیره منتقل شده است. باید یادآور شد که سلامت انتخابات و آمار مشارکت اعلام شده توسط گروه‌های رقیب جناح پیروز پس از انتخابات مورد تردید قرار گرفت. در هر صورت مسئله به واقعیت مربوط می‌شود و در تئوری تحقیق خللی ایجاد نمی‌شود. به احتمال زیاد اگر میزان رقابت حزبی (به شرط سلامت انتخابات و میزان مشارکت اعلام شده) ایجاد شده از طریق زمینه‌های بالا نیز محاسبه شود شاهد میزان رقابت حزبی بالایی خواهیم بود.

در خصوص دلالت‌های عملی مقاله می‌توان بیان داشت یافته‌های تجربی بیانگر آن است که افزایش میزان رقابت حزبی با افزایش میزان مشارکت انتخاباتی تغییری مثبت دارد. اصولاً در نظام‌های اقتدارگرا و توتالیتر نیز مشارکت انتخاباتی صورت می‌پذیرد، اما این امر به صورت

آگاهانه، آزادانه و واقعی در نظام‌های سیاسی دموکراتیک رخ می‌دهد. نظام سیاسی دموکراتیک در ذات خود مشارکت انتخاباتی و افزایش میزان آن را دارد، زیرا ابتدا با ایجاد نهادهای انتخاباتی زمینه را برای ایجاد مشارکت فراهم می‌کند و سپس از طریق برقراری رابطه دوجانبه بین دولت و مردم زمینه را برای ایجاد احزاب و سایر نهادهای مدنی و تلاش برای کسب قدرت سیاسی و گردش مسالمت‌آمیز آن فراهم می‌کند. احزاب نیز برای کسب قدرت سیاسی که یکی از منابع قدرت در جوامع است موظف هستند برای جلب رضایت مردم و کسب آرا آن‌ها تلاش کنند؛ بنابراین هر چه امکان تلاش احزاب برای کسب قدرت سیاسی و آراء مردم بیشتر باشد نشان‌دهنده تحکیم نظام سیاسی دموکراتیک است، برآیند قطعی آن مشارکت آگاهانه و آزادانه در انتخابات است.

۶- کتاب‌شناسی

- بشیریه، حسین (۱۳۸۶). *آموزش دانش سیاسی (مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی)*، چاپ هشتم، تهران، نشر نگاه معاصر.
- _____ (۱۳۹۰). *جامعه‌شناسی سیاسی؛ نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی*، چاپ نوزدهم، تهران، نشر نی.
- پرچمی، داوود (۱۳۸۶). *بررسی مشارکت مردم در نهمین انتخابات ریاست جمهوری*، پژوهش‌نامه علوم انسانی، شماره ۵۳، صص ۸۲-۳۷.
- پناهی (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی مشارکت سیاسی زنان*، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- دوورژه، موریس (۱۳۵۸). *اصول علم سیاست*، ترجمه ابوالفضل قاضی، چاپ پنجم، تهران، نشر جامعه و اقتصاد.
- راش، مایکل (۱۳۸۸). *جامعه و سیاست*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر سمت.
- ساعی، علی (۱۳۸۶). *دموکراتیزاسیون در ایران*، تهران، انتشارات آگاه.
- _____ (۱۳۸۷). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران، انتشارات سمت.

- رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ... _____ علی ساعی و همکاران
- شادلو، عباس (۱۳۸۵). *اطلاعاتی درباره احزاب و جناح‌های سیاسی ایران امروز*، تهران، نشر مؤلف.
- ظریفی‌نیا، حمیدرضا (۱۳۷۸). *کالبد شکافی جناح‌های سیاسی ایران (۱۳۷۸-۱۳۵۸)*، تهران، انتشارات آزادی اندیشه.
- مصفا، نسرین (۱۳۷۵). *مشارکت سیاسی زنان در ایران*، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران.
- میلبراث و گوئل، لستر و لیل (۱۳۸۶). *مشارکت سیاسی*، ترجمه سیدرحیم ابوالحسینی، تهران، نشر بنیاد حقوقی میزان.
- ناظری، محمدرضا (۱۳۸۲). *شناسنامه احزاب سیاسی ایران*، انتشارات پارسایان.
- نوذری، عزت‌الله (۱۳۸۰). *تاریخ احزاب سیاسی در ایران*، انتشارات نوید شیراز.
- هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۰). *سامان سیاسی در جوامع دست‌خوش دگرگونی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر علم.
- _____ (۱۳۷۳). *موج سوم دموکراسی*، ترجمه احمد شهسا، تهران، انتشارات روزنه.
- سایت وزارت کشور، www.moi.ir
- سایت مرکز آمار ایران، www.sci.ir
- Andrews, Bruce, R (2006). *Tracking A presidential election: class and politics in the united states* <http://users, Dickenson, edu/-Clifton/index.htm>.
- Brady, H. (1999). *Political participation*, in J. P. robinson, P. R. Shaver, & L.S. Wrights man (Eds.), *measures of political attitudes* (pp.737-801). San Diego, CA: academic press.
- Conwey, Margaret, Gertrude, A. steuernagel, and David Ahearn (1997, 2000). *Woman and political*, MA: Harvard university press.
- Cord, Robert, et al (1985). *Political science*, second ed, prentice Hall, Newjersy.
- Dyke, Vernon V (1988). *Introduction to politics*, nelson-hall publishers, Chicago.
- Macclocky, R, (1968). *Political participation, international encyclopedia of social science*, vol 11, New York: Macmillan press.

- Quinteljar, Ellen and Vissers, Sara (2011). *The effect of internet use on political participation*, social computer review, volum 26, number 4.
- Sills, David (1968). *International encyclopedia of social science*, New York, Macmillan Company: the free press.